

Streszczenie

W dysertacji doktorskiej występuje dzieło, którym jest autorsko opracowana pod względem technicznym, technologicznym i artystycznym rekonstrukcja zabytkowej broni białej, uznawanej jako dzieło sztuki z zakresu rzemiosła artystycznego. Autorskie dzieło jest podstawowym wymogiem uznania pracy doktorskiej w specjalności sztuk plastycznych. Występujące w pracy dzieło i specyficzna metodologia jego wykonania w oparciu o współczesne zdobycze badawcze i zanikające już tradycyjne metody jego konserwacji i rekonstrukcji, były generalnym celem pracy. Integralną i równorzędną częścią pracy jest omówienie zagadnień zawartych w dysertacji w oparciu o użyczoną przez OO Paulinów z Częstochowy szablę turecką z okresu przełomu XVI/XVII wieku, votum Stanisława Żółkiewskiego na Jasną Górę.

Znakomitym przykładem o znaczeniu naukowym i praktycznym była pochwa i rękojeść szabli. Na obiekcie tym, będącym wspaniałym dziełem sztuki, wpływ czasu odcisnął swoje piętno. Istotną dla szabli część – klingę zabrał ze sobą, za zgodą OO Paulinów, idąc „na Wiedeń” w 1683 roku, król Jan III Sobieski, prawnuk Stanisława Żółkiewskiego. W okresie prawie 400 lat pochwa i rękojeść doznały różnego rodzaju uszkodzeń metalu i kameryzacji. Praca niniejsza przedstawia całość prac badawczych, jakim poddany został obiekt, oraz szczegółowe omówienie technologii i technik metaloplastycznych tu występujących.

Przez termin metaloplastyka, na potrzeby tej pracy, przyjęto wszelkie techniki i technologie prac w metalach i z udziałem metali, tak jak rozumiała to starożytna toreutyka. W szerokim spektrum problemów opracowanych w pracy, prócz zagadnień teoretycznych, było wykonanie kopii szabli z uwzględnieniem rekonstrukcji wszystkich składowych elementów związanych z funkcją tej broni białej, jak również różnorodnymi i niezwykle ozdobnymi elementami kameryzacji i inkrustacji, wpływającymi na niezwykle wartości estetyczne obiektu. W pracy starano się pokazać wielkie możliwości współczesnej sztuki konserwatorskiej dotyczącej odnowienia historycznej broni, szczególnie pod względem odtworzenia dawnej techniki i technologii metaloplastycznej i jubilerskiej.

Praktyczne zabiegi poparte zostały wcześniej wykonanymi pracami badawczymi w tym analizami laboratoryjnymi. Wszelkie analizy potrzebne w ustaleniu materiału z którego jest wykonany przedmiot badawczy jak posłużenie się ciecżą probierczą czy badaniem narysu nie wchodziły w grę ze względu na decyzje opiekuna zabytku. Analizę składu chemicznego

zabytku dokonano na samoistnie odspojonym 0,5 cm kwadratowego fragmencie okucia przy udziale spektrometru Nifor XL 3t w firmie „Sprint Recykling S.C. Paweł Stefański, Piotr Stypka” z Tarnowa.

Badania te pozwoliły ustalić, że materiałem z którego zrobiono pochwę i rękojeść szabli jest srebro wysokiej próby, platerowane złotem. Przez porównanie techniki zdobniczej pozyskanej próbki i wykonanego w mojej pracowni elementu przy udziale mikroskopu stereoskopowego Stemi 2006 firmy Carl Zeiss stanowiącego własność Zakładów Mechanicznych w Tarnowie potwierdzono technikę zdobniczą polegającą na prowadzeniu linii wodzikiem konturującym a nie rylcem grawerskim. Badanie to miało istotne znaczenie przy rozpoznaniu przyczyny pofałdowań powierzchni pochwy. Pofałdowania te występują zawsze przy wykonywaniu liniowego zdobnictwa powierzchni metalu wodzikiem konturującym, po użyciu którego należy zawsze wyżarzyć materiał celem usunięcia występujących naprężeń. Użycie rylca grawerskiego miało miejsce incydentalnie przy zdobnictwie jelca.

Badanie drewna z którego wykonano łubki pochwy dokonane zostało w Instytucie Biologii Eksperymentalnej Uniwersytetu Wrocławskiego przez panią dr Elżbietę Miśków. Do badania użyto pyłku drewna pozyskanego z wewnętrznej części pochwy przy użyciu skalpela. Mimo mikroskopijnej ilości próbki udało się ustalić, że drewno z którego wykonano łubki pochwy jest platanem. Do badania posłużono się mikroskopem Olympus B x 50. W naszym przypadku materiałem jakiego użyto do wykonania łubków pochwy jest machoń, który ma tą właściwość że nie deformuje się pod wpływem zmian wilgotności.

Identyfikacji kamieni zdobiących pochwę i rękojeść dokonano metodą makroskopową przy użyciu lupy aplanatycznie –achromatycznej oraz spektrometrii ramanowskiej. W trakcie badania ustalono, że elementy zdobnicze uchodzące w literaturze przedmiotu jako agaty są w rzeczywistości chalcedonami mlecznymi a autentyczność turkusów potwierdziło badanie spektrometrem Ramana na Wydziale Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego. Makroskopowo ustalono barwę kamieni i jej rozmieszczenie, przezroczystość, zawartość i rozmieszczenie większych inkluzji i defektów, rodzaju i jakości nałożonego szlifów oraz jego proporcji i metod ich oprawy jak i stanu zachowania. Przy użyciu sondy elektronowej firmy Cameca model SX-100 własność Wydziału Chemii Uniwersytetu Warszawskiego udało się zidentyfikować wypełnienie wysokich kaszt będących podstawą dla kaboszonów jako węglan wapnia zespolony żywicą. Wszystkie te badania miały istotne znaczenie przy wykonaniu rekonstrukcji szabli jak i zabiegów mogących uratować oryginał przed całkowitą destrukcją w przyszłości.

W trakcie badań literatury poświęconej omawianej szabli nie znaleziono informacji aby braki dużej ilości turkusów związane były z pozyskiwaniem ich dla celów leczniczych przez aptekę jasnogórską, co miało miejsce w przypadku innych kamieni. Może dalsze badania archiwów Jasnej Góry pozwolą to ustalić. W moim przypadku nie miałem do nich dostępu. Do rekonstrukcji głowni pomocną była informacja, że na Wawelu znajduje się głownia szabli Kara Mustafy zdobyta pod Wiedniem. Jest ona wykonana w technice damast skuwany co ośmieliło mnie do powtórzenia tej techniki przy wykonaniu głowni omawianej szabli.

Przedmiotem pracy doktorskiej było omówienie „wybranych technologii i technik metaloplastycznych w restauracji dzieł sztuki z metali „na bazie szabli Stanisława Żółkiewskiego ze zbiorów jasnogórskich. W założeniu badania miały posłużyć do wykonania konserwacji w/w szabli celem jej uratowania przed całkowitym zniszczeniem. Równolegle miałem wykonać klingę dopełniającą całość ekspozycji. Wykonano w tym celu badania, w dość ograniczonym zakresie, takie jak: badanie identyfikacyjne drewna, badanie składu chemicznego metalu z którego wykonana jest pochwa i rękojeść oraz identyfikacja kamieni zdobiących przedmiot pozwoliły poszerzyć wiedzę w zakresie zabytkowej broni białej, i w ogólności historii sztuki. A w niektórych przypadkach obalić fałszywą wiedzę w tej materii. Posłużyły w tym celu badania mikroskopowe do identyfikacji techniki zdobniczej w postaci geometrycznego układu linii. Nie pochodzą one od technik grawerskich a od wodzika konturującego. Ponadto badania makroskopowe powierzchni pochwy wykazujące ubytki blachy związane z techniką repuserską a nie grawerską, co spowodowało wystąpienie naprężeń przejawiających się w pofałdowaniach lewej strony pochwy. Pofałdowania te nie występują po prawej stronie pochwy gdyż lutowanie opraw kamieni spowodowało wyżarzenie samoistne warstwy blachy, co z kolei zaowocowało usunięciem naprężeń.

Podobnie ma się sprawa z opisem w dotychczasowej literaturze przedmiotu kamieni o nazwie agat. Agat ma budowę wstęgową/pasową lub koncentryczną, podkreślona zmiennością barwy poszczególnych stref, widoczną gołym okiem, daje to na zglądzie obraz różnobarwnych i różnokształtnych pierścieni i słoików. Powstanie tych stref tłumaczy się procesem wielokrotnego wydzielania się krzemionki z roztworów o zmiennym składzie chemicznym lub też cyklicznego wytrącania się pigmentu z żelu krzemionkowego. Tych cech nie posiadają elementy występujące w omawianej szabli. Należy on w prawdzie do grupy chalcedonu ale nie jest agatem. Chalcedon to skrytokrystaliczna do bardzo drobnokrystalicznej porowata odmiana kwarcu o budowie włóknistej, w przekroju poprzecznym radialno promienistej. Na przełamie wykazuje połysk tłusty. Jego parametry fizyczne mają wartości nieco niższe od kwarcu. Kamień ten był znany już w czasach

starożytnych. Najpiękniejsze okazy pochodziły z Egiptu i Arabii. Wykonywano z niego gemmy, które jako talizmany miały chronić człowieka przed rozstrojem nerwowym i melancholią. Naszym kamieniem jest chalcedon mleczny noszący nazwę od barwy.

Okładziny pochwy i rękojeść wykonano ze srebra wysokiej próby w technice repuserskiej, z wyjątkiem małych fragmentów jelca, bogato zdobionej w motywy roślinne kameryzowane turkusami oraz nefrytem inkrustowanym złotem z sadzonymi, oprawnymi w złoto małymi turkusami. Kameryzację uzupełniają chalcedony mleczne inkrustowane złota nicią i sadzone oprawnymi w złoto turkusikami. Ważnym elementem badań laboratoryjnych było ustalenie substancji wypełniającej wysokie kaszty opraw.

Osiągnięty efekt wiernej rekonstrukcji spełnia w niniejszej dysertcji wszelkie wymagania techniczne i technologiczne jakich wymaga się od rekonstrukcji. Wiernie oddaje techniki zastosowane w oryginale, poparte badaniami laboratoryjnymi, ze wskazaniem na przyczyny samodestrukcji przedmiotu. Wyszczególnienie tych elementów pozwoli ewentualnym konserwatorom na właściwe podejście do zabiegów konserwatorskich, celem uratowania zabytku przed zniszczeniem. Szabla o której mowa przypisywana Stanisławowi Żółkiewskiemu wymaga pełnego zakresu zabiegów konserwatorskich o których mowa, mimo wątpliwości o autentyczności szabli przypisywanej Stanisławowi Żółkiewskiemu a przekazanej Janowi III Sobieskiemu przed wiedeńską bitwą. Na malowidle bowiem przedstawiona jest szabla husarska o innej rękojeści i dekoracji pochwy. Nie wytrzymuje krytyki przypuszczenie że być może twórca obrazu w chwili jego malowania nie miał po prostu dostępu do oryginalnej pamiątki ukrytej w szafach skarbcza. Wydaje się to niemożliwe w sytuacji gdy wiele wyobrażonych na obrazie postaci i motywów odpowiada wiedzy o tym wydarzeniu. Obok monarchy, prowincjałów polskich paulinów o. Tobiasz Czechowicz, synowie królewscy Jakub, Aleksander i Konstanty oraz hetman wielki koronny Stanisław Jan Jabłonkowski. Doskonale podobieństwa. Tylko ta szabla ?

Pomijając autentyczność szabli i pochwy, wykonana w ramach dysertacji wierna rekonstrukcja obiektu, stanowią niewątpliwie poważny wkład naukowy i wykonawczy dotyczący technologii i technik metaloplastycznych w restauracji dzieł sztuki zabytkowych obiektów metalowych.